

УДК 332.14:330.5

Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Летуновська Н.Є.

к.е.н., асистент кафедри маркетингу та УІД

Сумський державний університет

Аналіз передумов формування регіональної конкурентоспроможності в соціально-економічній сфері

Analysis of the prerequisites of regional competitiveness in the social and economic sphere

У статті здійснено аналіз основних чинників, що зумовлюють необхідність вирішення нагальних питань у сфері соціально-економічного розвитку вітчизняних регіонів. Детально прокоментовано основні показники соціально-економічного розвитку в Україні. Визначено проблеми української економіки, що зумовлені зокрема недосконалістю розвитку та підтримки соціальної складової. Зазначено переваги від формування стратегії соціально-економічного розвитку держави на регіональному рівні. Запропоновано актуальні напрями реалізації регіональних проектів у соціальній сфері.

Ключові слова: *регіональна конкурентоспроможність, інфраструктура регіону, соціально-економічна сфера, макроекономічне становище держави, стратегія розвитку.*

В статье проанализированы основные факторы, которые обуславливают необходимость решения современных проблем в сфере социально-экономического развития отечественных регионов. Детально прокомментированы основные показатели социально-экономического развития в Украине. Определены проблемы украинской экономики, которые обусловлены в частности несовершенством развития и поддержки

социальной составляющей. Определены преимущества от формирования стратегии социально-экономического развития государства на региональном уровне. Предложены актуальные направления реализации региональных проектов в социальной сфере.

Ключевые слова: *региональная конкурентоспособность, инфраструктура региона, социально-экономическая сфера, макроэкономическое положение государства, стратегия развития.*

The article analyzes the main factors that contribute to the need to solve urgent issues in the sphere of social and economic development of regions. It is commented in detail the main indicators of social and economic development in Ukraine. The problems of the Ukrainian economy caused by imperfections including development and maintenance of the social component are identified. The benefits from the formation of social and economic development at the regional level are indicated. Directions of regional projects realization in the social sphere are proposed.

Key words: *regional competitiveness, regional infrastructure, social and economic sphere, macroeconomic situation of state, development strategy.*

Постановка проблеми. Ще на початку XXI ст. економіка України характеризувалася стійкою позитивною динамікою. Середньорічні темпи економічного зростання упродовж 2001-2007 рр. не перевищували 7%. Криза 2008-2009 рр. знизилася позиції вітчизняної економіки. У посткризовий період 2010-2015 рр., коли світовій економіці вдалося відновити відносно стійке зростання, а висхідні економіки (від англ. «*emerging economies*» – загальна назва для трансформаційних та країн, що розвиваються) навіть прискорили темпи економічного відновлення, українська економіка занурилась у довгострокову рецесію. У зв'язку зі спрямованістю сучасної української економіки на «відкриття» та інтеграцію у світову систему господарювання, підвищується необхідність активізації соціальних чинників економічного

зростання. Зростає роль та значення активної регіональної політики, де особливої актуальності набуває проблема ефективного використання соціально-економічного потенціалу регіонів, що може бути зумовлений їх макроекономічними та інституційними конкурентними перевагами.

Макроекономічне становище держави на практиці підсилюється ефективністю інституційного середовища. В умовах глобалізації для здійснення ефективної регіональної політики більш важливими є фактори, зв'язані не з географічним розташуванням країни та її територіально-просторовими характеристиками, а з комплексом соціально-економічних факторів, які притаманні кожній окремій територіальній одиниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам соціально-економічного розвитку вітчизняних регіонів приділено увагу в низці наукових робіт українських учених (Володіна І.М. [1], Варналій З.С. [2], Воротіна В.Є., Жаліло Я.А. [3], Жилиєва Н.М. [4], Забарна Е.М. [5], Пепчук С.М. [6], Синиця С.М., Гринів Л.В. [7], Суханова А.В. [8], Телетов О.С. [9], Чернюк Л.Г., Фащевський М.І., Пепа Т.В. [10], Шпильова В.О. [11]). Необхідно зазначити, що у теперішній час наукові дискусії щодо стратегічного розвитку регіонів України тривають. Аналіз результативності реалізації стратегій підвищення конкурентоспроможності сучасних регіонів недостатньо відповідає реаліям суспільного розвитку. Наукова актуальність обраної тематики та необхідність практичного вирішення вищезазначених проблем обумовили вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування основних передумов виникнення необхідності вирішення питань соціально-економічного розвитку регіонів України та формування доцільних напрямів реалізації регіональних проектів у соціальній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес глобалізації активно розвивається. Обґрунтуванню стратегічних перспектив розвитку конкурентоспроможності регіонів саме в контексті глобалізаційних процесів необхідно приділяти суттєву увагу. На передній план сьогодні виходять

нематеріальні фактори виробництва, які формують основу економічного зростання. Формування конкурентоспроможного регіональному ринку є першочерговою умовою підвищення економіко-соціальної стабільності вітчизняної економіки.

У таблиці 1 показане місце України за показниками якості життя. За показником ВВП на душу населення Україна має один з найнижчих показників серед колишніх країн СНД (гірші показники мають хіба що Таджикистан, Киргизстан (найбідніші країни Центральної Азії), Вірменія (найбідніша країна Південного Кавказу), Молдова як найбідніша країна Європи. На сьогодні середня очікувана тривалість життя в Україні є нижчою, ніж 45 років тому.

Таблиця 1 – Основні показники якості життя в Україні порівняно з іншими країнами у 2015 р. (сформовано за даними [12-15])

Показник	Росія	Польща	Казахстан	Румунія	Україна	Білорусь	Узбекистан
Розмір ВВП, млрд дол.	1860598 (10)	544967 (23)	21787 2 (48)	199044 (53)	131805 (59)	76139 (67)	62644 (73)
ВВП (номінал) на душу населення, дол. США	9054 (72)	12662 (54)	11028 (60)	8807 (68)	2109 (133)	6583 (80)	2130 (132)
Індекс людського розвитку	0,798 (50)	0,843 (36)	0,788 (56)	0,793 (52)	0,747 (81)	0,798 (50)	0,675 (114)
Очікувана тривалість життя, років	70,5 (110)	77,5 (41)	70,5 (111)	75 (69)	71,3 (104)	72,3 (98)	69,4 (117)

До знецінення гривні у 2015 р. мінімальна заробітна плата українців була на рівні 150 дол., що звісно менше рівня інших більш розвинених країн Європи, але після різкого падіння гривні мінімальна заробітна плата в Україні встановилася взагалі на рівні 43 дол. З 1 січня 2017 р. у зв'язку із ініціюванням уряду рішення про підвищення мінімальної заробітної плати, вона складає станом на початок 2017 р. близько 114 дол.

У Молдові, яку, як правило, вважають найслабшою економікою серед країн Європи, мінімальна заробітна плата практично вдвічі вища, ніж в Україні (з липня 2016 р. – близько 355 дол. [16]). Наші сусіди Польща та Словаччина за останнє десятиліття зробили суттєвий стрибок мінімальної заробітної плати, підвищивши її більше, ніж удвічі. Ще більшого успіху вдалося досягти прибалтійським країнам – наприклад, Латвія підняла мінімальну заробітну плату, починаючи з 2004 р. більше, ніж утричі. Індекс Кейтца, що відображає рівень соціального захисту населення, у травні 2015 р. знизився в Україні до 30,1% порівняно з тим же періодом 2014 р. зі значенням у 35,5%. При тому, що за рекомендаціями Міжнародної організації праці цей показник має бути не нижчим 50% [17]. В Україні сімейний дохід у середньому складає приблизно 440 дол. на місяць для осіб, що займаються найманою працею, з яких до 80% навіть за зниженими цінами витрачаються на мінімальний споживчий кошик, де витрати на дитячі заклади, спорт, культуру не передбачені, так само як і на охорону здоров'я, освіту тощо. Критично зростає економічна нерівність населення, спостерігаються значні масштаби зовнішніх міграційних потоків, що негативно впливає на формування сучасного, та особливо, майбутнього трудового та інтелектуального потенціалу держави.

На рисунку 1 показане місце України за індексом щастя у 2016 р. (як показника суб'єктивного задоволення життям населення) порівняно з іншими пострадянськими країнами. Позиції України доволі низькі – 123-тє місце, випереджає лише Грузію.

За індексом соціального розвитку в 2016 р. Україна посіла 63-є місце серед 133 країн [19]. Цей індекс дає можливість дати цілісну оцінку розвитку суспільства та визначити пріоритети для подальшого розвитку держави. Він базується на оцінюванні трьох основних напрямів: задоволення базових потреб, основи добробуту та можливості. Для цього використовуються 52 окремі показники. Кожен з них оцінюється як в абсолютних значеннях,

так і у відносних – через порівняння рівня розвитку країн із однаковим рівнем ВВП.

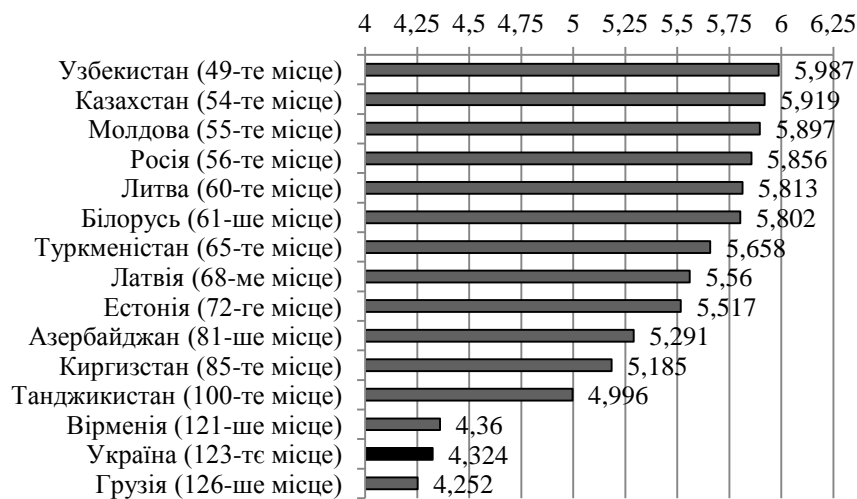

Рис. 1. Рейтинг пострадянських країн за індексом щастя у 2016 р.
(побудовано за даними [18])

Проблемою вітчизняної економіки залишається явище «відтоку умів», тобто найбільш кваліфікованих працівників у країни базування корпорацій-лідерів. Це сповільнює розвиток передових вітчизняних галузей (за підрахунками вітчизняних учених, втрати вітчизняної економіки від від'їзду одного спеціаліста за кордон у середньому оцінюються в розмірі 300 тис. дол., а за підрахунками американських експертів – від 400 до 800 тис. дол.) [20]. Недостатня увага до сфери розвитку трудового потенціалу держави вже призвела до того, що за даними Світового банку Україна займає п'яте місце в світі серед країн-донорів трудових ресурсів. Це тільки офіційна статистика, яка не враховує нелегальних мігрантів та біженців. Згідно експертних оцінок, щорічно за кордоном працює від 3 до 5 млн українських громадян, більша частина яких працевлаштовується на території інших держав нелегально.

У теперішній час на вітчизняних підприємствах різних регіонів не створені умови для ефективного використання і розвитку продуктивних сил працівників. Керівники підприємств приділяють недостатню увагу

гармонійному розвитку особистості працівника, підтриманню його психологічного, соціального, фізичного та духовного благополуччя. Незадовільне матеріальне становище обумовлює ризик втрати здоров'я через неякісне харчування, неможливість отримання кваліфікованої медичної допомоги. Проблеми зі здоров'ям призводять до зниження працездатності. Саме низький рівень заробітної плати та проблеми з її виплати у працівників послаблюють їх мотивацію, знижують продуктивність праці, перешкоджають накопиченню людського капіталу підприємства тощо.

У 2015 р. показник ефективності вітчизняного ринку праці показав значне падіння, в основному через падіння продуктивності і відтік талантів за кордон. Продуктивність праці в Україні в 2 рази нижча, ніж у Росії, в 3 рази нижча, ніж у Білорусі, в 4 рази нижча, ніж в Європі, і в 6,5 разів нижча, ніж у США. Більш детально показники, які сумарно визначають ефективність ринку праці в державі для України показані на рисунку 2 (їх зміна у 2015 р. порівняно з 2014 р.).

Нестабільність фінансово-економічного стану змушує підприємства відмовлятися від послідовного зростання заробітної плати працівників, утримуючи хоча б стабільну заробітну плату з уникненням заборгованості (для великої кількості суб'єктів господарювання це залишається істотною проблемою). Загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати в Україні у вересні 2016 р. збільшилася на 4% або на 76,23 млн грн., а з початку року – на 5,2% і досягла рівня 1,979 млрд грн. Сума заборгованості із зарплати економічно активних підприємств збільшилася у вересні на 5,7% або на 70,7 млн грн. і на 1 жовтня 2016 р. склала 1,308 млрд грн. Основна частка суми боргу припадала на промисловість (73,1%), транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність (9,5%) [22].

Сучасні умови господарювання суб'єктів регіонів вимагають усвідомлення того факту, що людина є одним з основних ресурсів суспільного виробництва. Економічна ефективність виробничої діяльності залежить від того, наскільки ефективно в практиці управлінської діяльності

реалізується весь потенціал працівників. Це, у свою чергу, вимагає від керівництва підприємств зміни ставлення до людського фактора як до головного джерела підвищення економічної ефективності виробництва і пошуку нових підходів до управління соціальними системами. Серед сучасних науковців визрівають думки, які дають можливість при всіх обставинах здійснювати науково обґрунтоване мотивування людського капіталу до продуктивної праці.

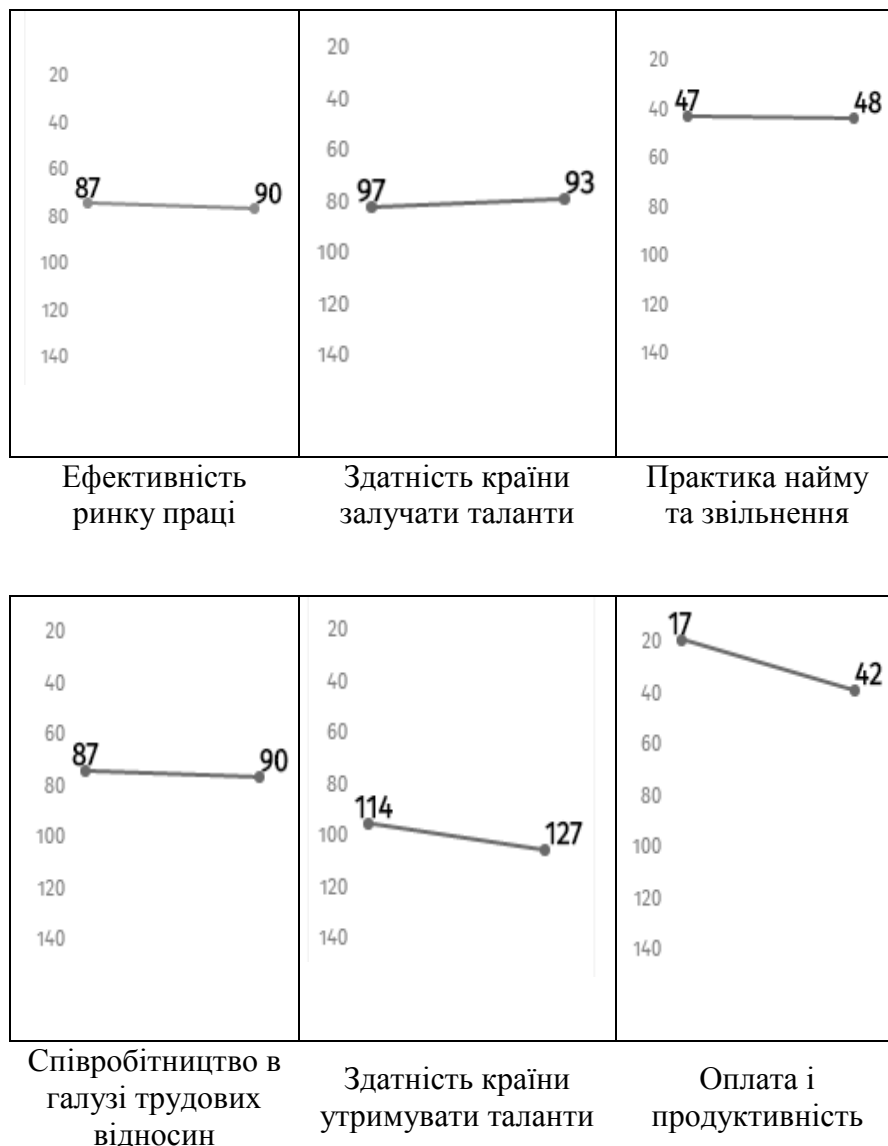

Рис. 2. Зміна позицій України за показниками ринку праці у 2014 р. та 2015 р.

(побудовано за даними [21])

Управління соціальною діяльністю підприємств має свої особливості, зокрема для працівників промисловості закономірно виникає проблема ризику появи професійних захворювань. Понад 25% працівників зайняті на роботах із підвищеним професійним ризиком. Рівень ризику загибелі та травмування працівників на виробництві у розрахунку на 100 тис. працюючих в Україні вищий порівняно з Великобританією у 8,5, Японією – у 3, Німеччиною – у 2 рази. Найбільш небезпечні умови праці – у вугільній промисловості (рівень ризику загибелі та травмування на виробництві у розрахунку на 100 тис. працівників – 74,1%), металургії (59,6%), газовій (55,6%), нафтодобувній (50,6%), хімічній і нафтохімічній галузях (43,2%). Професійні захворювання, крім медико-соціальних проблем, створюють й економічні проблеми глобального масштабу. Щорічно у світі, згідно даних Міжнародної організації праці, реєструється до 260 млн випадків професійних захворювань [23]. У масштабах країни плата за профзахворювання є дуже високою. Економічно більш доцільно здійснювати профілактичні заходи для їх попередження.

Останніми роками рівень професійної захворюваності дещо зменшується, але причини низького виявлення та реєстрації професійної патології зумовлені більшою мірою зміною структури виробництва – розпадом державних підприємств, виникненням на їх основі компаній різних форм власності, які мають недостатню матеріально-технічну базу і тому неспроможні забезпечити належний санітарно-гігієнічний контроль для працівників. Крім того, є випадки, коли власники підприємств не займаються виявленням зумовлених виробництвом професійних захворювань на їх ранніх стадіях, що зумовлено їх прагненням уникнути витрат на лікування, подальшу реабілітацію хворого, виплат відшкодувань за непрацездатність. З іншого боку, і працівники часто не зацікавлені у виявленні професійних захворювань через можливість втратити через це роботу. Порівняльний розподіл кількості професійних захворювань за галузями економіки представлений на рис. 3.

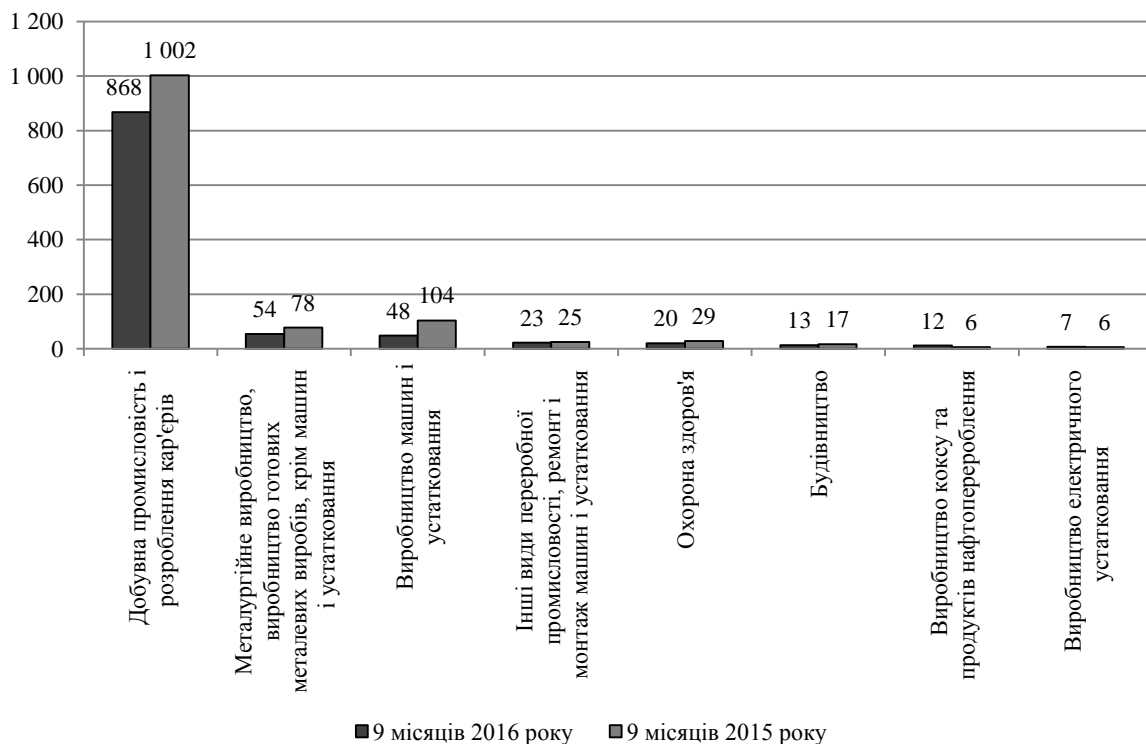

Рис. 3. Розподіл кількості професійних захворювань за галузями діяльності підприємств (побудовано за даними [24])

У 2016 р. значно скоротилася кількість вітчизняних підприємств, які надають грошову допомогу місцевим органам влади у вирішенні проблем регіону, майже вдвічі скоротилася частка компаній, які сприяють реалізації екологічних проектів та виступають спонсорами спортивних і культурних заходів. Лідерами у впровадженні програм надання допомоги регіону, де знаходиться підприємство, є великі приватні компанії. Таким підприємствам у результаті роздержавлення та приватизації у спадок залишилася розвинена соціальна інфраструктура (дитячі садки, будинки відпочинку, клуби тощо), яка майже не використовується за призначенням та була розпродана або перепрофільована. Тому ця допомога є своєрідним «соціальним відкупом» для таких підприємств. У соціальній сфері основними напрямками реалізації регіональних проектів має бути створення перспективного плану розвитку інфраструктури територій; спільний розвиток мережі комунальних лікувальних, оздоровчих та санаторно-курортних та інших закладів

соціального призначення із відомчим, бізнесовим та приватним фінансуванням.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізовані передумови формування регіональної конкурентоспроможності в соціально-економічній сфері. Визначено основні проблеми української економіки, що спричинені зокрема недосконалістю соціальної складової. Сучасний регіональний розвиток України засвідчує поширення негативних тенденцій, таких як поглиблення регіональних диспропорцій, загострення соціально-економічних проблем регіонів через відсутність дієвої системи реалізації державної регіональної політики розвитку соціально-економічної сфери. Необхідно, щоб регулювання регіонального розвитку України було спрямоване на посилення ефектоутворюючих факторів за рахунок якісного використання можливостей децентралізації влади через скорочення прямої фінансової допомоги та використання преференцій та гарантій. Перевагами формування стратегії розвитку соціально-економічному потенціалу держави на регіональному рівні є низка факторів, як-то: потреби регіону найкраще відомі саме зацікавленим сторонам (регіональні органи управління, представники бізнесу, громадські організації, територіальні громади); визначення стратегічних напрямів розвитку саме на регіональному рівні сприяє залученню бізнес-структур, організацій некомерційного сектору, місцевих територіальних громад до процесу регіонального управління; сприяння децентралізаційним процесам управління; можливість оптимального узгодження локальних інтересів з регіональними тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Володіна І.М. Вдосконалення державного регулювання регіонального розвитку / І.М. Володіна // Комунальне господарство міст: науково-технічний збірник. – 2011. – Вип. 98. Серія «Економічні науки». – С. 111-118.

2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.

3. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

4. Жиляєва Н.М. Механізм підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах глобалізації / Н.М. Жиляєва / Сталий розвиток України. – 2011. – Вип. 1 (4). – С. 124-129.

5. Zabarna E.M. Characteristics of marketing of industrial innovations in the region / E.M. Zabarna // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 4. – С. 11-19.

6. Пепчук С.М. Позиціонування регіону в системі конкурентних відносин : автореферат дис. ... канд. екон. наук / Сергій Миколайович Пепчук. – Сєверодонецьк, 2016. – 22 с.

7. Синиця С.М. Аналіз конкурентоспроможності регіонів України в умовах економічної інтеграції / С.М. Синиця, Л.В. Гринів // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4, Т. 4. – С. 238-243.

8. Суханова А.В. Механізм формування конкурентних переваг економіки регіону : дис. ... канд. екон. наук / Алла Валеріївна Суханова. – Миколаїв, 2016. – 188 с.

9. Телетов О.С. Напрямки реалізації проектів стратегічного розвитку регіонів / О.С. Телетов, М.В. Провозін // Тези доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг та логістика в системі менеджменту». – Львів : Львівська політехніка, 2014. – С. 364-366.

10. Чернюк Л.Г. Регіонально-просторові економічні системи України: методологія і сучасна практика формування / Л.Г. Чернюк, М.І. Фащевський, Т.В. Пепа та ін. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 387 с.

11. Шпильова В.О. Актуалізація пріоритетів і конкурентних переваг соціально-економічного розвитку регіону / В.О. Шпильова // Науковий

вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 4 (2). – С. 24-29.

12. Рейтинг стран мира по уровню валового внутреннего продукта [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gdp/rating-countries-gdp-info>.

13. Список країн за ВВП (номінал) на душу населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_ВВП_\(номінал\)_на_душу_населення](https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_ВВП_(номінал)_на_душу_населення).

14. Программа развития ООН: индекс человеческого развития в странах мира в 2015 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2015/12/16/7285>.

15. Список стран по ожидаемой продолжительности жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_ожидаемой_продолжительности_жизни.

16. Євроінтеграція зарплати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/178644>.

17. Нацбанк заявляє про погіршення соцзахисту українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/1107453-natsbank-zayavlyae-pro-pogirshennya-sotszahistu-ukrajintsiv.html>.

18. Институт земли: рейтинг стран мира по уровню счастья населения в 2016 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2016/03/17/7295>.

19. Индекс социального розвитку, 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>.

20. Костюченко Е.В. Социальная ответственность бизнеса как объективная закономерность развития общественного производства /

Е.В. Костюченко // Вопросы регулирования экономики. – 2011. – Т. 2, № 4. – С. 67-79.

21. Україна у пошуку нових конкурентних переваг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/cdn/cd1/2016/10/ukraina-u-poshuku-novyh-konkcurentnyh-perevag/>.

22. В Україні значно зросла заборгованість із виплати зарплати – Держстат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slovoidilo.ua/2016/10/28/novyna/ekonomika/v-ukrayini-znachno-zrosla-zaborhovanist-z-vyplaty-zarplaty-derzhstat>.

23. Кундієв Ю.І. Динаміка професійної захворюваності в Україні та досвід Інституту медицини праці НАМН України / Ю.І. Кундієв, А.М. Нагорна, М.П. Соколова, І.Г. Кононова // Український журнал з проблем медицини праці. – 2013. – № 4 (37). – С. 11-22.

24. Аналіз страхових нещасних випадків на виробництві та профзахворювань за 9 місяців 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/5940>.

Летуновська Н.Є. Аналіз передумов формування регіональної конкурентоспроможності в соціально-економічній сфері / Н.Є. Летуновська // Інфраструктура ринку. - 2017. - Випуск 3. - С. 98-103.